

BÉNYEI ZOLTÁN–GURÁLY ZOLTÁN– GYŐRI PÉTER–MEZEI GYÖRGY

Tíz év után

Gyorsjelentés a fővárosi hajléktalanokról – 1999

A „fedél nélküliség”, a „hajléktalanság”, a „lakástalanság” és az „otthontalanság” egymásba ágyazódó élethelyzetei között folyamatos mozgás érzékelhető, amelynek különféle módzatairól keveset tudunk. A hajléktalanellátás diszfunkcionálissá vált. Megújulási esélyeiről, a lehetséges kitörési pontokról foglalnak állást a szerzők.

Egy átlagos téli estén – 1999. február 3-án, szerdán délután 5 óra és éjjel 12 óra között, amikor a napi átlagos hőmérséklet -5°C volt – tizenöt kérdésből álló adatlapot vettünk fel a fővárosi hajléktalanszállók lakói körében. Ezen az éjszakán a fővárosban 52 szállás működött, összesen 3228 férőhellyel. Három intézmény – együttesen 307 férőhellyel – elzárkózott attól, hogy az adatok felvételében közreműködjön. A fennmaradó 2921 ágyat 2773 ember használta aznap (a kapacitás 95 százaléka). Az így megkérdezettek 90 százaléka válaszolt kérdéseinkre (egyes kérdéseknél természetesen még előfordultak adathiányok), vagyis 2552 fő válaszait tudtuk feldolgozni. Ezzel egy időben (18 óra után) a „téli krízis akció” keretében a közterületeken meleg teát és szendvicset osztó szolgálatok is feltették e kérdések egy részét a hozzájuk forduló 360 embernek.¹ Az adatlapok felvételét az egyes intézményekben dolgozó szociális munkások végezték, előzetes felkészítést követően. Közös munkájukat ezúton is megköszönjük.²

A kérdés egyik célja egy világosan áttekinthető pillanatfelvétel elkészítése volt, azokról, akik egy adott időpontban igénybe veszik a fővárosi hajléktalanellátó szolgálatokat,³ másik célja egy olyan, minden évben megismételhető információgyűjtés elindítása volt, amely lehetővé teszi a szolgáltatások igénybe vevőinek időbeli összehasonlítását, s azt, hogy nyomon kövessünk egyes változási tendenciákat az ellátórendszer folyamatos értékelése és továbbfejlesztése érdekében.

1 A teajáratok szolgáltatásait aznap igénybe vevők kb. 80%-a válaszolt a kérdésekre.

2 Az adatfelvétel költségeit a Fővárosi Szociális Közalapítvány, a Menhely Alapítvány és a Twist Olivér Alapítvány támogatta.

3 Kiküszöbölve ezzel a különböző szempontok alapján, különböző időpontokban készült, feltételezhető „átmozgásokat” is tartalmazó korábbi felvételek összehasonlításának torzításait.

Elemzésünkben először megkíséreljük ismételtén és önkritikusan tisztázni az alapfogalmakat, s magyarázatot keresünk arra, hogy az elmúlt tíz év alatt miért torzult ezek használata, valamint hogy ez milyen torzulásokat eredményezett az ellátási stratégiák kialakításában. Állításainkat az empirikus felmérés adataival támasztjuk alá, majd a hajléktalanná válás tipikus útjait bemutató kismintás elemzéssel finomítjuk tovább. Ezt követően azt vizsgáljuk meg, hogy vajon mások-e azok, akik tavaly váltak hajléktalanokká, a régebb óta hajléktalanokhoz viszonyítva; a különböző célú ellátási formákat hasonlítjuk össze az azokat igénybe vevők főbb jellemzői szerint, végül megvizsgáljuk, hogy kik azok, akik ugyanebben az időben a főváros utcáin tartózkodva, az ún. teajáratok szolgáltatásait vették igénybe.

Tanulmányunk végén összefoglaljuk az adatok elemzéséből levonható főbb következtetéseket a mára kialakult hajléktalanellátó rendszer egyes diszfunkcióira vonatkozóan, kiemelve ezek közül azt a problémát, hogy a szállásnyújtó intézmények mennyiben szolgálják az otthontalanok – lakástalanok – hajléktalanok – fedél nélküliek szükségleteit, milyen lényeges eltérések figyelhetők meg az intézményes célok és a tényleges igénybevétel között, továbbá milyen főbb ellentmondások mutathatók ki az egyes intézménytípusok feladatellátásában. Kiindulópontként megpróbálunk néhány gondolatot megfogalmazni a szükséges változtatások lehetséges irányáról, amivel a további közös szakmapolitikai gondolkodást és tetteket szeretnénk elősegíteni.

Mind a következtetések megfogalmazása, mind a használt fogalmak tisztázása során megpróbáltunk a lehető legszigorúbban ragaszkodni az empirikus adatfelvétel korrekt elemzéséhez. Ez természetesen kijelöli jelen tanulmányunk korlátait is: „tíz év után” inkább a valós adatok, mintsem a saját, időbeli benyomásaink elemzésére koncentrálnunk. Ennek a fővárosi adatfelvételnek az elemzése nyilván nem ad módot annak érdemi taglalására, hogy a hazánkban mára kialakult hajléktalanügyi finanszírozási, szabályozási és ellátórendszer, valamint a hozzá kapcsolódó szakmai gondolkodás miért nem áll még csak „köszönő viszonyban” sem több ezer olyan ember tragikus helyzetének a kezelésével, akiknek a végrehajtási eljárás vagy a természeti katasztrófák következtében 1999-ben meg kellett tapasztalniuk: fedél nélküliek lettek.

Szócsapda, számcsapda

„Vannak-e Magyarországon hajléktalanok?” – kérdezték 1988–89-ben a rendszerkritika és rendszerváltás éveiben az újságírók. Azóta sok víz lefolyt a Dunán, s a válasz – „Igen, Magyarországon vannak hajléktalanok” – rengeteg tartalmi és politikai üzenetváltáson ment keresztül. A közbeszéd mára már szinte elcsépelet szóként használja a „hajléktalanok” megjelölést, amellyel tíz évvel ezelőtt szembesült, s amely-

nek kimondása, a hajléktalanság jelenlétének felismerése annak idején politikai tényezővé vált.⁴ Kérdések és válaszok hangzottak el arról, hogy „Kik a hajléktalanok és hányan vannak?“, nem kevés résztanulmány is született e tárgyban azóta.⁵

Tíz év után úgy látjuk, hogy igen gyakran pontatlan kérdésekre születtek pontatlan válaszok, amelyek nemegyszer aktuális és parciális célokat szolgáltak. Talán ennél is fontosabb, hogy ennek következtében – s ezt a következőkben megpróbáljuk bizonyítani – a hajléktalanságról mint társadalmi jelenségről kreált kép is torzult, s torzultak az ezek alapján kialakított ellátási stratégiák is. A közvéleményt formáló publicisták és a döntéshozó politikusok mellett szerepet játszottunk ebben mi is, „a szakma” tagjai, s ennek felelősségével, terhével ideje szembenéznünk.

A hajléktalanságról mint társadalmi jelenségről kreált kép is torzult, s torzultak az ezek alapján kialakított ellátási stratégiák is.

A múlt rendszer kritikájának idején, majd később, az új rendszer, s ezen belül is a kitaszítottakon segítő ellátórendszer kialakításának éveiben domináns hangsúlyt helyeztünk a hajléktalanságot kiváltó-fenntartó strukturális, társadalmi okokra, folyamatokra. Eközben háttérbe szorultak az egyéni életpályákat befolyásoló – egyébként nap mint nap testközelből megtapasztalt – finomabb meghatározó tényezők. E megközelítési mód ma is tagadhatatlan igazságtartalmán túl, a szakmai közbeszéd illetően alakulásában több dolog is szerepet játszott. Egyszerűbb és közérthetőbb, a köznyelv és a politikai nyelv számára kezelhetőbb, ha a munkásszállók bezárásáról vagy a munkanélküliség megjelenéséről szólunk, mint ha gyermekkorai bántalmazásokat, személyiség-megtartó erőt, bonyolult mobilitási csődöket emlegetnénk. Úgy láttuk (s úgy látjuk ma is), hogy ez a leegyszerűsített beszéd kellett ahhoz, hogy döntések szülessenek, hogy létrejöjjön egy merőben új ellátórendszer. Ugyanakkor úgy ítéljük meg, hogy – legalábbis a szakmán belül – itt az ideje a differenciáltabb gondolkodásmód, szóhasználat elterjedésének, mely végső soron az ellátórendszer mára kialakult torzulásainak korrekciójához, adaptív továbbfejlesztéséhez vezethet.

Oka volt e beszédnek, s bizony oka ma is, hogy verbálisan is szeretnénk megóvni a kitaszítottakat az „önhiba” szubjektivizált stigmájától, s ez a védelem az egyéni életsorsok elemzésének igen bonyolult terepén nem sok sikerrel kecsegtet.⁶ Tartottunk és tartunk ma is attól,

Oka volt e beszédnek, s bizony oka ma is, hogy verbálisan is szeretnénk megóvni a kitaszítottakat az „önhiba” szubjektivizált stigmájától, s ez a védelem az egyéni életsorsok elemzésének igen bonyolult terepén nem sok sikerrel kecsegtet.⁶ Tartottunk és tartunk ma is attól,

4 Meghökkenítő volt, amikor az 1989. november 29-én elkezdődött Blaha Lujza téri hajléktalan üldömdemonstrációt követő harmadik napon a Minisztertanács hivatalos napirendként foglalkozott a hajléktalanok kérdésével, melynek még a létét is tagadták 40 éven keresztül.

5 Az utóbbi időben több szociálismunkás-, szociálpolitikus-szakdolgozat is megkísérelte feldolgozni ezeket, ilyen például: Bényei Zoltán: A hajléktalanellátó rendszer kialakulása Magyarországon, Szakdolgozat, ELTE, 1999.

6 Egyfajta áttörést is jelez ebben Breitner Péter: A hajléktalanná válás lépcsőfokai, Esély, 1999/1.

hogy nem tudjuk egyszerűen, közérthetően elmondani azt a mélységes és szétszakíthatatlan összefüggést, amely az emberi kitaszítottság, megfosztottság, az elementáris hiányok és az észlelt lelki folyamatok, a riasztó anómiás állapotok, a „társadalmi magány” között feszül. S ha ezt nem tudjuk jól elmagyarázni, akkor akaratlanul is bizonytalanságot és felszínes előítéleteket erősítünk.

A szakma ezzel a problémával belülről folyamatosan küzdött, de nem tudta, nem artikulálhatta ezt a dilemmát. Az ellátásban dolgozók, a szociális igazgatás és nem utolsósorban a mértékadó elemzők szakmai felelőssége azonban nyilván nem állhat meg itt, hiszen – mi legalábbis úgy látjuk – akkor maguk a segítség formái is torzulhatnak.

Ráadásul a leegyszerűsített beszéd számos terméketlen vita forrásává is vált a szakmán belül, növelte a belső elbizonytalanodást furcsa módon az alapfogalmak, s ezen keresztül a főbb célok, a megfogalmazható teendők radikális újrafogalmazásának hiánya miatt. A differenciáltabb megközelítési mód reményeink szerint hozzájárulhat a tévutak elkerüléséhez, zsákutcáink felismeréséhez, az eddigieknél termékenyebb polémiaiakhoz.

Az előzőekkel is összefügg, hogy nem sikerült megnyugtatóan differenciált képet kialakítani magának a hajléktalanságnak mint társadalmi jelenségnek a mibenlétéről. E tekintetben talán a legnyugtalanítóbb probléma a hajléktalanság és a lakástalanság viszonyának tisztázatlansága.

Ismét utalunk arra, hogy az 1948 előtti hazai hivatalos szóhasználatban a „hajléktalan” jelentése a szállók, menhelyek, közterek lakóin túl a „lakástalanoakat” is magában foglalta, a mai európai-angolszás szóhasználatban pedig a „homeless” jelentése általában még ezen túlmenően az elfogadható színvonal alatti, a zsúfolt lakásban élőket is jelöli. Ezzel szemben nálunk a rendszerváltás utáni sajátos helyzetben a „hajléktalan” megjelölés elsősorban a „csövesek”, „csavargók”, „fedél nélkül élők” humanizált képeként jelent meg.⁷ Úgy ítéljük meg, hogy ennek a szóhasználati torzulásnak is markáns okai voltak. Nevezetesen, hogy a rendszerváltást követő években mind a közvélemény, mind a politika (politikák) figyelmét inkább a hajléktalanság látványos, tömegesen és nyíltan, szemmel láthatóan megjelenő szélsőséges formái rázták fel, tehát azok, amelyek „tűzoltó eszközökkel” történő, időleges „kezelésére” volt remény. Kiharcolhatónak látszott-

Talán a legnyugtalanítóbb probléma a hajléktalanság és a lakástalanság viszonyának tisztázatlansága.

⁷ Amikor a hetvenes–nyolcvanas évek fordulóján „tetőzött az ifjúsági probléma”, ennek egyik leágazásaként jelent meg az akkori szakirodalomban, publicisztikában és közbeszédben a „csöveskérdés”, elsősorban ifjúságpolitikai, ifjúságvédelmi problémaként, keveredve a galeribűnözés, a devianciák kérdéseivel. Erre a sokszor önhibát hangsúlyozó politikai és közvélekedésre is reflektált a „hajléktalan mint humanizált csöves” kép, mely a közfelelősségére helyezte a hangsúlyt.

tak szűkös lehetőségek és források, miközben a hajléktalanság lakástalanságként jelentkező formáit, azok megoldatlanságát az elfordulás, a tudomásul nem vétel, a szkepszis és tehetetlenség övezte.⁸

Volt ennek az „öntudatosodásnak” egy olyan szakasza is a rendszerváltáskor, amelyben „a hajléktalanok” önálló, önszerveződő csoportként, közösségként próbáltak meg fellépni.

Ideje felülvizsgálnunk e szóhasználati torzulásnak nemcsak az okait, hanem a következményeit is a hajléktalanság mibenlétének megértése és kezelése érdekében.

Végül azt sem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy milyen jelentéstartalommal használják ezt a szót („hajléktalan”) az érintettek. A rendszerváltást megelőzően, a rendszerkritika időszakában formálódott ki e szónak az a jelentéstartalma, amely az „összevissza csövezőktől” és a fiatal „alámerülőktől, lézengőktől” megkülönböztette az „öntudatos hajléktalanokat”, akik megpróbáltak szövetkezni, demonstrálni, jogaikért, jobb lehetőségeikért harcolni. Volt ennek az „öntudatosodásnak” egy olyan szakasza is a rend-

szerváltáskor, amelyben „a hajléktalanok” önálló, önszerveződő csoportként, közösségként próbáltak meg fellépni, s a segítő szakma képviselőinek azzal az alternatív kihívással kellett szembenézniük, hogy ezeket az öntudatos, önépítkező közösségeket támogatják-e, erősítik-e, avagy beterelik ezeket a kezdeményezéseket azok közé a keretek közé, amelyek egy új, az addigiakhoz képest reformelképzeléseket is megvalósító szociális segítő rendszer, s annak megfelelő új intézmények létrejöttét jelenthetik.⁹ (A segítők az utóbbi utat választották, s ma sem tudjuk, mi történt volna, ha...¹⁰)

Részben ennek következménye, hogy nem sokkal később az „öntudatos hajléktalanokból” a létrejövő hajléktalanellátás használói, kliensei, gyámolítottjai lettek, miközben e körben folyamatosan újabb és újabb csoportok jelentek meg. Az önmeghatározás folyamatában elbizonytalanodott a határ aközött, hogy valaki önmagát vagy társát nem hajléktalannak, hanem „csak” csövesnek, avagy hajléktalannak, illetve még-már nem hajléktalannak, hanem lakásnélkülinek tekinti-e. De a határok bizonytalanává válása mellett is megmaradt maga a megkülönböztetés és annak fontossága az érintettek számára.

Mindezt egybevetve talán már nem kell több szót pazarolni annak

⁸ Lásd: Győri Péter: Vannak-e a hajléktalanoknak jogai? *Mozgó Világ* 1997., Hajszolt Hírlap 1997.

⁹ E „reformelképzelések” lényegét talán abban tudnánk legegyszerűsebben megfogalmazni, hogy szemben az „Aki nem dolgozik, ne is egyék” kispolgári ideológián alapuló szociálpolitikával, az emberi lét jogán illeti a segítség azokat, akik olyan esetettek, hogy elemi szükségleteikről sem tudnak maguk gondoskodni.

¹⁰ Az önszerveződésre volt példa az 1989. november–decemberi Blaha Lujza téri üldözmonstráció, majd a Vajdahunyad utcai első menhely féléves története, ezzel párhuzamosan a Déli pályaudvari demonstráció és a Budaörsi tábor története, a létrejövő SzÖSz (Szegények Önszervező Szervezete) és néhány egyéb hajléktalan-szervezet.

érzékeltetéséhez, hogy ha a hajléktalanság megjelölésére irányuló szóhasználat során ilyen sok ellentmondásba, tisztázatlanságba ütközünk, akkor milyen „merész” absztrakciókra van szükség ahhoz, hogy a hajléktalanok számára vonatkozó kérdést megválaszoljuk. A számbavétel, az összeszámlálás szokásosan felemlegetett problémái mellett itt azt húznánk alá, hogy ha és amennyiben nem tudjuk megbízhatóan körülhatárolni, hogy kiket is tekintünk egyáltalán hajléktalanoknak, akkor e csoport létszámának még a becslése is elfogadhatatlanul bizonytalan talajon áll.

Egy „számolási”, de egyben általunk igen lényegesnek tartott tartalmi problémát mégis kiemelnénk, amellyel sorozatosan szembetalálkozunk: nevezetesen, hogy meg kell különböztetnünk az *egy adott időpontban* (napon, éjszakán) fedél nélkül vagy menhelyeken alvók (vagy hasonló helyzetben lévők) számát attól, hogy *egy adott időszakban* (pl. egy év alatt) hányan fordultak meg ugyanezek a helyeken, hányan kerültek ilyen helyzetbe. Ez utóbbiak számossága egy adott időszakban a többszöröse lehet annak – a ki-bekerülés gyakorisága, a „forgási sebesség” függvényében –, mint ahányan „éppen most” ilyen helyzetben találhatók.

E megfontolásokat alapul véve talán segít bennünket a további tájékozódásban egyes meghatározások újradefiniálása. Nevezetesen, ha

„fedél nélkülieknek” (roofless) tekintjük azokat, akik

– éjszakáikat közterületen, a szabad ég alatt vagy valamely, nem a lakhatást szolgáló zugban töltik;

„effektív hajléktalanoknak” tekintjük azokat, akik

– vagy „fedél nélküliek”,

– vagy semmilyen stabil, tartós lakhatási lehetőséggel nem rendelkeznek, nap mint nap „meg kell dolgozniuk” azért, hogy éjszaka valahol megaludjanak – legyen az a hely akár egy lakás, amelybe szíveségből befogadják, vagy nem lakás, de lakhatást szolgáló helyiség (például hajléktalanellátó intézmény);

„lakástalanoknak” (people without flat) tekintjük azokat, akik

– vagy „fedél nélküliek”,

– vagy „effektív hajléktalanok”,

– vagy stabilan nem lakásban, de lakhatást szolgáló helyiségben laknak (munkásszálló, börtön, bentlakásos intézmények stb.);

– vagy ugyan tartósan lakásban töltik éjszakájukat, de a lakás folyamatos használata fölött nem rendelkeznek (nem tulajdonosok vagy főbérlők, hanem al-, ágybérlők, szíveségi lakáshasználók, befogadottak, felnőtt családtagok);

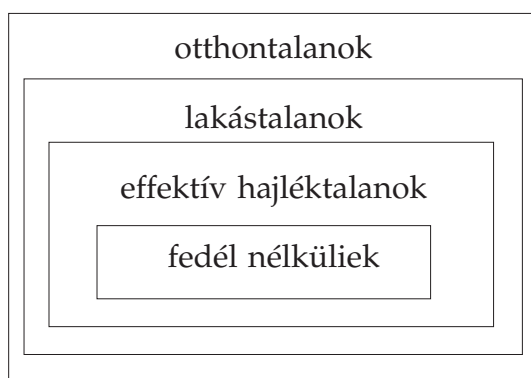
„otthonatlanoknak” („a hajléktalanság veszélyében élőknek”, vagy a nemzetközi terminológia szerint: homeless) tekintjük együttesen azokat, akik

– vagy „fedél nélküliek”,

– vagy „effektív hajléktalanok”,

– vagy „lakástalanok”,

– vagy ugyan lakásban laknak, de az alkalmatlan arra, hogy benne családot alapítsanak és otthont rendezzenek be (a lakás túlszűfolttsága, fizikai színvonala miatt).¹¹

Állításaink a következők:

A hajléktalanság olyan életforma, társadalmi és egyben személyes viszonyok összessége, amelyben az előbb felsorolt élethelyzetek váltják egymást, és amelyben gyakoriak a mozgások az egyikből a másikba és viszont, s ez a személyes okokon, életpályákon túl függ a hajléktalanság veszélyében élőket, illetve az effektív hajléktalanokat érintő társadalmi, intézményi stratégiáktól is.

A különböző élethelyzetek változása során az emberek maguk is szubjektíve változó formában élik meg helyzetük mibenlétét, s ennek függvényében azonosítják magukat hajléktalanokként egy-egy stáció esetén: akkor, amikor fedél nélkül maradnak, vagy akkor, amikor már csak menhelyen találnak fedelet, vagy már akkor, amikor éppen elvesztették stabil lakhatásukat, illetve akkor, amikor nem találják helyüket zsúfolt és lakhatatlan „lakásukban”.

E lakhatási módbeli váltások hangsúlyozottan egyik (de nem egyetlen) állomása az ún. hajléktalanellátó intézményrendszer: a tágabb értelemben vett hajléktalanok (az otthontalanok) köre jóval szélesebb az ellátórendszert egy adott időpontban igénybe vevők körénél, miközben az ellátórendszert egy adott időpontban igénybe vevők körén belül is egyszerre találjuk ott azokat, akik az említett különböző helyzetekben voltak korábban, vagy lesznek később, egy-egy hosszabb-rövidebb időszakon keresztül.

¹¹ Lásd erről: Győri Péter: Gyorsjelentés a hajléktalanságról, Magyarországon, 1990. Társadalmi Riport, 1990, Budapest. E meghatározások szándékaink szerint illeszkednek a Magyarországon a rendszerváltás után kialakult szóhasználat tartalmi elemeihez, rámutathatnak arra, hogy a jelenleg használatos „effektív hajléktalan” megjelölés szűkebb az 1948 előtti hajléktalan fogalomhasználatnál, mivel az magában foglalta a „lakástalanokat” is, ugyanakkor szűkebb a nemzetközi terminológiában használatos „homeless” kategóriánál is, melynek inkább az „otthontalanok” meghatározás feleltethető meg.

Fedél nélküliek, hajléktalanok, lakástalanok a gyorsvizsgálat alapján

A vizsgálat során feltettük azt a szokásos kérdést, hogy „*Mióta hajléktalan?*”. Ugyanakkor azt is megkérdeztük, hogy „*Mikor lakott utoljára lakásban?*”. Amikor összehasonlítottuk a két kérdésre adott válaszokat, azt találtuk, hogy a megkérdezettek egyik fele (51 százalék) e két eseményt egy időszakra teszi (hónapokban számolva), a többiek válaszaiból az derült ki, hogy vagy előbb vesztette el lakását és egy későbbi időpontra helyezi, hogy „hajléktalanná vált” (29 százalék), vagy már korábban „hajléktalanná vált”, de még volt olyan későbbi időpont, amikor valamilyen módon lakásban lakott (20 százalék).

Ráadásul az így megkülönböztethető csoportok között igen nagy a különbség a hajléktalanná válás idejét tekintve: akik korábbra helyezik hajléktalanná válásukat, mint utolsó lakásban lakásukat, ők átlagosan 81 hónapja „hajléktalanok”, akiknél a két esemény egybeesik, azok átlagosan 63 hónapja, akik későbbre helyezik hajléktalanságukat, mint a lakásban lakást, azok átlagosan 46 hónapja hajléktalanok. Ez legalábbis arra utal, hogy nem valamifajta véletlenszerű válaszadási tévedésről van szó. Vagyis a megkérdezettek egy része arra az időszakra helyezi a saját hajléktalanságát, amikor önálló lakását elveszítve *lakástalanná* vált, egy másik része lakástalanul sem tekinti magát hajléktalannak, egy harmadik részük pedig hajléktalanként éli meg helyzetét (avagy akként él), akkor is, amikor lakásokban alszik.

Azt is megkérdeztük, hogy „*Hol lakott (aludt) egy évvel ezelőtt?*”. Az e kérdésre adott válaszokból a következők derültek ki:

Akik egy évvel ezelőtt	Ők személyesen
utcán, „ <i>fedél nélkül</i> ” laktak (összesen 6 százalék)	szinte kivétel nélkül több mint egy éve hajléktalanok
„ <i>effektív hajléktalanként</i> ” hajléktalanellátó intézményben aludtak (63 százalék)	már ezt megelőzően hajléktalannak tekintették magukat (98 százalék)
„ <i>lakástalanként</i> ” nem hajléktalanellátó intézményben, vagy legfeljebb szívésségi lakóként laktak (25 százalék)	többségükben (58 százalék) már az ezt megelőző időszakban is hajléktalanként éltek, másik részük az ezt követő időre helyezi saját maga hajléktalanná válását
bármilyen formában (szívésségi, vagy önálló) lakásban laktak (24 százalék)	részben (57 százalék) egy éven belül, részben pedig (43 százalék) egy évnél régebben „váltak hajléktalanná”
önálló lakásban laktak (6 százalék)	zömmel ezt követően, egy éven belül váltak hajléktalanná (74 százalék), de egy részük már korábban hajléktalanként élt (26 százalék)

Ez azt támasztja alá, hogy vannak olyan lakáshasználati formák – elsősorban az ún. szívésségi lakáshasználat –, amelyek köztes állapo-

tot jelentenek, s az erre vonatkozó bizonytalanság jelenik meg a „Mióta hajléktalan?” kérdésre adott válaszokban, az ilyen helyzetben lévők önmeghatározásában. Vagy más szavakkal: a lakástalanság valóban

De úgy is fogalmazhatunk, hogy ugyan a hajléktalanság egyik legfőbb megjelenési formája a lakástalanság, azonban nem a lakástalanság a hajléktalanság legfőbb kiváltó oka.

az effektív hajléktalanság és az otthontalanság közötti élethelyzet, s változó, hogy ezen belül ki melyik szakaszban tekinti helyzetét úgy, hogy ő hajléktalan.

Arra a kérdésre, hogy „Mi az oka annak, hogy hajléktalanellátást vesz igénybe?”, a szállókon meghúzódók kétharmada személyes problémákat (válást, kiűldözést), egyötödük közvetlenül a lakhatással összefüggő gondot (kilakoltatták, albérlete megszűnt, lakhatatlanná vált a lakása vagy eladta azt), s minden hetedik válaszadó ún. gazdasági-intézményi okot (nevezetesen, hogy kórházból, börtönből, állami gondozásból jött, vagy munkát keresni jött Budapestre) említett. Mint látni

fogjuk, megalapozottan feltételezhetjük, hogy a családi problémákat említő legnagyobb csoport jelentős része nem egyenesen az utcára, menhelyekre kerül, hanem még hosszabb-rövidebb ideig megpróbál megkapaszkodni az albérletek, baráti, rokon, szívésségi lakások világában, s csak ezt követően veszi először igénybe az intézményes segítséget. Hajléktalansága okát, eredetét, kezdetét azonban a lecsúszását előidéző indító okban nevezi meg. De úgy is fogalmazhatunk, hogy ugyan a hajléktalanság egyik legfőbb megjelenési formája a lakástalanság, azonban nem a lakástalanság a hajléktalanság legfőbb kiváltó oka. Ez egyben arra is utal, hogy tartalmában is többdimenziós problémáról van szó, melynek kezelése a lakhatás időleges támogatásán túli, összetettebb feladatokat kíván.

Hajléktalan-utak – egy kismintás felvétel alapján¹²

A teljes fővárosi hajléktalanellátó rendszerre szabott kérdéssorunk segítségével legfeljebb addig juthatunk, hogy megtudjuk, honnan érkeztek az ellátást igénybe vevők. Azokat a kérdéseket már nem tudjuk megválaszolni, hogy hogyan, milyen utakon, milyen helyzetekből érkeztek ide. Ehhez – hipotéziseink helyességének megvizsgálása érdekében – segítségül hívtunk egy időben közeli, kismintás feldolgozást,

¹² A Léthatáron Alapítvány szociális munkásai 1998 tavaszán 18 fővárosi menhelyen 106 olyan lakóval készítettek interjút, akik saját véleményük szerint egy éven belül váltak hajléktalanná. A kérdőívek elemzése során 10 esetben kiderült, hogy a hajléktalanság kezdete a 12 hónapot meghaladja, így 96 kérdőív adatait dolgoztuk fel az alábbiakban néhány kérdés megválaszolására, hipotézis felállítására érdekében. A standardizált kérdőívek felvétele nem reprezentatív mintavételen alapult, a kérdezettek kiválasztása véletlenszerű volt.

amely 96 olyan megkérdezettre terjedt ki, akik fővárosi menhelyeken laknak, s bevallásuk szerint egy éven belül váltak hajléktalanokká.¹³

E megkérdezettek körében a „Hol lakott hajléktalanná válása előtt utoljára?” kérdésre adott válaszok alapján „lakásvesztőknek” tekintjük azokat, akik saját főbérletük, tulajdonuk elvesztésével kezdték meg „hajléktalan-karrierjüket” (a megkérdezettek 23 százaléka), „lakástalanoknak” tekintjük azokat, akiknek utolsó lakott lakhelye nem volt a sajátja: albérlő, munkásszállás-lakó, családtag vagy szívdességi lakáshasználó volt (a megkérdezettek 77 százaléka). Vagyis a felvétel előtti egy éven belül szállólakóvá váltak közül több mint háromszor annyian érkeztek lakástalan helyzetből, mint ahányan saját lakásukból. A szállókra érkezők több mint fele soha nem rendelkezett sajátjaként lakással. (A lakástalanok mintegy háromnegyed részének felnőtt korában még egyáltalán nem volt önálló lakása,¹⁴ néhányuk esetében – 5 százalékról tudjuk biztosan – a lakástalanság már a lecsúszás egy stádiuma, hiszen korábban volt saját lakásuk.¹⁵)

Az utolsóként lakott lakásokról

A „lakásvesztők” átlagosan 1989–90 táján költöztek be abba a lakásba, melyet 1997–98-ban, átlagosan 9 évnyi ottlakás után elveszítettek. A „lakástalanok” átlagosan fele ennyi időt, 4,5 évet laktak (1993–94 óta) utolsó lakóhelyükön.

Ha a „lakásvesztők” által elveszített lakások zsúfoltságát vizsgáljuk, akkor azt találjuk, hogy egyötödük kifejezetten kedvező körülményeket veszített el (30 m²/fő lakóterület fölött élt), közepesen zsúfolt lakásból érkezett (10–29 m²/fő) több mint kétharmaduk. Magunk nyomorszintű zsúfoltságnak tekintettük azt, ha ennél is kevesebb tér jutott egy lakónak (10 m²/fő), ilyen lakásból érkezett a szállólakók kevesebb mint egytizede. Ma a szociális jogszabályok egy szállólakónak minimálisan 6 négyzetméternyi lakóterület biztosítását írják elő. A lakásukat elveszítők mindössze 2 százaléka élt utolsó lakásában ennél szűkösebb körülmények között.

Ha az utolsó lakásban egy szobában élők számát tekintjük, azt találjuk, hogy az egy éven belül szállókra érkezők kétötöde egyedül élt egy szobában, másik kétötödük kettesben, a saját lakásukat elveszí-

13 Ennél is árnyaltabb, részletesebb elemzésre a Solt Ottiliával és többekkel közösen végrehajtott interjúk hajléktalan-kutatás eredményeinek teljesebb feldolgozása esetén lesz módunk.

14 20 százalékukról nem tudtuk rekonstruálni, hogy lakástalanságuk felnőttkoruk örök sajátja-e, vagy esetleg korábban rendelkeztek önálló, saját lakással. A felnőtt korukban lakással nem rendelkezők 60 százalékának olyan értelemben sem volt még önálló otthona, hogy házasságban vagy tartós élettársi kapcsolatban élt volna korábban.

15 Itt kell megjegyeznünk, hogy a saját lakásukat hajléktalanságuk előtt közvetlenül elvesztőkről sem tudjuk, hogy korábban vajon milyen lakáskarriert futottak be: például nagyobb lakásukat kisebb(ek)re cserélték-e, s az utolsó előtti stádium esetleg már csak töredék értékű veszteség volt-e a korábbi lakásvagyonhoz képest.

tőknél a laksűrűség ennél is kedvezőbb volt. Összességében is elmondhatjuk, hogy csak minden hetedik hajléktalannál gyanakodhadtunk arra, hogy a hajléktalan-karrier kezdetén a lakás zsúfoltságának is szerepe lehetett.

A lakástól a menhelyig

A menhelyekre eljutó lakástalanok is és a lakásukat elveszítők is ugyanazt a négy tipikus utat járják be, igaz, ezeket a menhelyekhez vezető utakat eltérő arányban és eltérő időtartam alatt teszik meg.

A négy útvonal:

1. lakásból – menhelyre
2. lakásból – utcára – menhelyre
3. lakásból – szívességi lakásba – menhelyre
4. lakásból – szívességi lakásba – utcára – menhelyre

	Lakásvesztők		Lakástalanok		Összesen	
	%	napok száma	%	napok száma	együtt %	napok száma
lakás–menhely	27	0	21	0	23	0
lakás–szívességi–menhely	9	12	14	46	12	40
lakás–utca–menhely	32	22	51	18	47	19
lakás–szívességi–utca–menhely	32	29	14	47	18	40
		+25*		+8		+16
Összesen	100	25	100	24	100	24

* Az utcán eltöltött napok átlagos száma.

A szállókra kerülőknek kevesebb mint egynegyede az, aki a lakásból egyenesen egy szállóra „megy be”, csaknem kétharmaduk a lakásból való kikerülés és a szálló felkeresése között hosszabb-rövidebb időre az utcán, közterületen is megfordul, fedél nélkülüként.

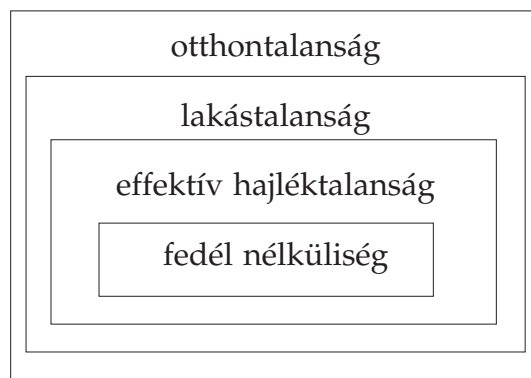
Különbséget látunk a lakásvesztők és a lakástalanok „menhely-megtalálási útvonalaiban”. A lakásvesztők közül valamivel többen keresik fel egyenesen a szállókat, lényegesen nagyobb arányban (de rövidebb időre) fogadják be őket szívességből¹⁶, kétharmaduk megfordul az utcán is, ahol viszont lényegesen hosszabb időt töltenek el menhelyre kerülésük előtt, mint a lakástalanok.

A vizsgálatunkban megkérdezettek alig több mint három hét alatt (átlagosan 23 nap) jutottak el lakhatásuk elvesztésétől valamelyik szociális pontra. Ez az időszak azok körében a leghosszabb, akik „végig-

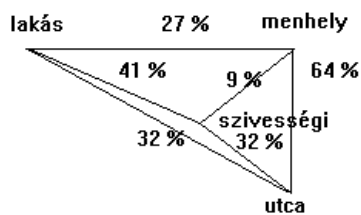
¹⁶ Meg kell jegyeznünk, hogy a szívességi befogadók között nagyobb számban vannak az ismerősök, mint a rokonok vagy a szexuális partnerek.

járják” a hajléktalanság teljes útját, a menhely előtt szívességi lakásokban és a közterületeken egyaránt megfordultak – ők átlagosan nem egészen két hónap elteltével jutottak el valamelyik menhelyre. A szívességi lakásban átlagosan több mint öt hetet (40 nap) sikerült eltölteniük, az utcai lét ennek kevesebb, mint a fele (16 nap). Összehasonlítva azonban a szívességi lakásban vagy utcán eltöltött idők átlagos hosszát, itt is azt találjuk, hogy mintha a lakásvesztők „gyakorlatlanabbak” lennének a hajléktalan-világban, s a lakástalanok „gyakorlottabban” váltanának az egyes bizonytalan lakhatási formák között.¹⁷

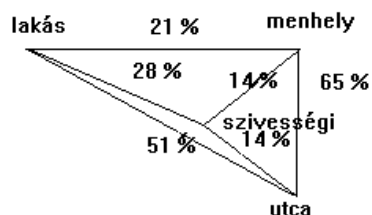
*Honnan érkeznek a lakók a menhelyekre?*¹⁸

Lakásvesztők útja

Lakástalanok útja

¹⁷ A megkérdezettek 20 százalékáról az is egyértelműen kiderült, hogy már nem először rugaszkodik neki a hajléktalan létnek, az elmúlt öt év során már került ilyen helyzetbe, de átmenetileg visszaküzdötte magát, s ezt követően vált ismét hajléktalanná az elmúlt éven belül.

¹⁸ Forrás: Léthatáron Alapítvány, kismintás, 100 fős adatfelvétele, 1998.

*A hajléktalanná válás okai – atrocitások otthon, az utcán,
a menhelyeken*

Felméréseink szerint kiemelkedően fontos szerepük van a hajléktalanná válás közvetlen, elmondásokból ismert előidéző okai körében a személyi konfliktusoknak. E konfliktusok mintegy felét a szenvedélyek (a szex, az alkohol, a drog, a szerencsejáték) váltják ki.¹⁹ A családtagok, elsősorban a feleség vagy élettárs hozzátartozóinak az általánosan megfogalmazott ellenszenve és a munkához való viszony kritizálása teszi ki a személyes konfliktusok túlnyomó többségét. A hajléktalanná válás személyi konfliktusokkal való összefüggésének erősségét mutatja, hogy amikor megkérdeztük, hogy érte-e valahol, valamilyen atrocitás, akkor a válaszadók 43 százaléka első helyen az őt a lakásában ért atrocitást emelte ki. Az utca „csak” ezután következik, a megkérdezettek közel egynegyedét érte itt valamilyen bántalmazás. A közterületen élők gyakran említik, hogy azért nem keresik fel a menhelyeket, mert félnék attól, hogy ott bántalmazás éri őket (ugyanakkor az ott élők fele is tart attól, hogy valamilyen atrocitás érheti). Ehhez képest a megkérdezett menhelylakóknak csupán 4 százaléka említette konkrétan, hogy a menhelyen valamilyen bántalmazás érte.²⁰

*Milyen lépéseket tett hajléktalan helyzetének
megváltoztatása érdekében?*

A „lakásvesztők” 40 százaléka még konkrét problémamegoldó elképzeléssel rendelkezik, amikor kikerül lakásából. Meg vannak győződve arról, hogy talpra állnak, munkát, albérletet keresnek és találnak, rendezik életüket. Megkérdeztük tőlük, hogy milyen erőfeszítéseket tettek hajléktalanságuk elkerülése érdekében: próbáltak-e szállást szerezni, pénzhez jutni, igyekeztek-e használati tárgyaikat valahol elhelyezni. Egyáltalán: a bajukról értesítették-e valamelyik közvetlen ismerősüket. Egyharmaduk semmilyen kapcsolatot nem tudott mozgósítani szélsőségesnek mondható helyzetében. A kapcsolataikat mozgítani próbálók négyötöde egy-két embert tudott megkeresni. A megkeresettek között többen voltak a barátok, mint a családtagok, rokonok. Rákérdeztünk arra is, hogy a későbbiekben próbált-e korábbi lakóhelyére visszamenni. Több mint egyharmaduk tett kísérletet a visszatérésre, közülük közel kétszer annyian voltak azok, akiknek a lakásból való kikerüléskor semmilyen kapcsolatuk nem volt, mint azok, akik rendelkeztek valamilyen segítő kapcsolattal.

19 Forrás: Léthatáron Alapítvány kismintás adatfelvétele, 1998.

20 Ehhez azonban két megjegyzést kell fűznünk: az egyik, hogy a lakás elhagyására való kényszerítés a későbbi, esetleg kisebb atrocitásokat akár feledtetetheti is, a másik megjegyzésünk, hogy a kérdések túlnyomó többsége hajléktalan szállókon, szociális munkások közreműködésével zajlott, s az ott lakók nem mindig voltak érdekeltek abban, hogy a menhelyen őket ért sérelmeket a kérdező tudomására hozzák.

Külön kérdéseket tettünk fel arról, hogy az alapvető fiziológiai szükségletek (étkezés, ivás, anyagcsere, tisztálkodás, szex, ruhaváltás, mosás) kielégítésében számíthatnak-e nem hajléktalan emberek segítségére. Többségük (63 százalék) egyetlen ilyen kapcsolatot sem tudott megemlíteni. A kapcsolatokkal rendelkezők felének a hét alapvető szükségletből csupán 1–2 szükséglet kielégítésére nyílt lehetősége. A hajléktalanlét a többségük számára egyszerre jelenti a kapcsolatok elvesztését és egyben az alapvető szükségletek egyre gyakoribb kielégítetlenségét.²¹

Az „új” szállólakók: a '98-as évjárat

Visszatérve az 1999. februári fővárosi hajléktalan adatfelvétel eredményeihez, először megpróbáljuk megvizsgálni, hogy eltérnek-e az egy éven belül hajléktalanná váltak (az „új” hajléktalanok) jellemzői a többiekétől. Két okból is fontosnak tartjuk e kérdés körüljárását: egyrészt, mert az újak mássága esetleg bizonyos változási tendenciákat jelezhet előre (de ennek alátámasztása csak az évenként megismételt felvétel segítségével lesz lehetséges), másrészt, mert az újak között lehetnek a rövid ideig hajléktalanok, s kérdés, hogy milyen különbségek vannak köztük és a többiek közt.

Honnan jöttek azok, akik azt válaszolták, hogy az elmúlt évben lettek hajléktalanok? Döntő többségük (85 százalékuk) lakásból érkezett, 1998 februárjában még lakásban lakott.²² Ugyan lakásban laktak, de csak egynegyed részük saját rendelkezésűben (ők lettek a „lakásvesztők”), a többségük (59 százalék) már egy éve is lakástalan volt, albérletben, szívésségi lakóként, családtagként lakta a lakást, ahonnan kikerült.

21 Csak gyors összehasonlításképpen, egy „nagy mintás” adatfeldolgozás – „Adatok a Menhely Alapítvány Ügyfélszolgálati Irodáján 1990–1995 között megjelent hajléktalanokról (6000 fős minta)”, 1996., Kézirat (Összeállította: Győri Péter) – azt mutatta, hogy ezekben az években kb. egyharmad-egyharmad arányban voltak a *hajléktalan irodát* igénybe vevők körében azok, akik hajléktalanellátó intézményben laktak, akik közterületen töltötték éjszakáikat és azok, akik szívésségi lakóként, al-, ágybérllőként, önkényesként lakásban aludtak. Effektív hajléktalanná válásukat közvetlenül megelőzően is csak egyötödük lakott önálló lakásban (22 százalék), egynegyedük munkásszállóról, állami gondozásból, vagy börtönből került ilyen helyzetbe, míg 47 százalékuk már/még akkor is „lakástalanként” (szívésségi, al-, ágybérllő, önkényes) élt. Amikor az ezelőtti (utolsó előtti) lakást néztük, akkor azt találtuk, hogy a megjelentek közel fele (41 százalékuk) önálló lakásából indult (a többiekről ez adathiány miatt nem volt kideríthető).

Az irodán öt év alatt megjelentek nagyobbik része is (53 százalék) úgy nyilatkozott, hogy családi konfliktus, válás miatt lett hajléktalan, egynegyedük kilakoltatás, munkásszálló, albérlet, szívésségi lakhatás megszűnése miatt került ebbe a helyzetbe. Többségük az iroda felkeresésekor munkaképes (64 százalék), állandó munkával mégis csak töredékük rendelkezik (7 százalék). A mindenki előtt nyitott irodát elsősorban a rövidebb ideje hajléktalanok keresték fel ebben az időszakban (46 százalékuk fél éven belül, 63 százalékuk egy éven belül vált hajléktalanná).

22 Kilenc százalékuk hajléktalan-szállást említ, vagy tévedésből, vagy még akkor sem tekintette magát hajléktalannak, 6 százalékuk intézményben tartózkodott, ami lehetett kórház, börtön, gyivi.

Kormegoszlás

A korábbi hajléktalanokra irányuló adatfelvételek és az 1999. februári kérdés szerint is a hajléktalanok többségét (55 százalék) a 30–49 év közötti középkorosztály teszi ki. Ez az arány lényegesen magasabb, mint az egész magyar népességben, ahol e korosztály alig haladja meg az egyharmadot (36,5 százalék). Az új hajléktalanok felét (51 százalék) még mindig ez a középkorosztály teszi ki, de körükben a hatvan éven felüliek aránya alig több mint a fele annak, amekkora arányban az idősek a válaszoló hajléktalanok egész csoportjában találhatók (6 százalék, szemben a teljes csoport 11 százalékaival). Ez egyharmada csupán annak, amekkora arányban az idősek ma a magyar társadalomban jelen vannak (19 százalék). Meg kell jegyeznünk, hogy a társadalom közel egyötödét kitevő időseknél jelentős többletet találunk a nők körében, miközben a hajléktalanok csoportjában a nők jóval kisebb csoportot alkotnak. Az egy éven belül hajléktalanná váltak körében magasabb arányban találunk nőket (27 százalék), mint a hajléktalanok teljes csoportjában (19 százalék).²³

Iskolázottság

Korábban többször hangoztatott tétel volt, hogy a hajléktalanok – a közhiedelemmel ellentétben – korántsem a magyar társadalom legszegényebb, legiskolázatlanabb rétegeiből kerülnek ki. A 40 éven felüli korosztályoknál ez mind a szakmai végzettséggel, mind az érettségivel rendelkezőkre és a felsőfokú végzettségűekre nézve igaz. Jelentős eltérést észlelünk azonban az utóbbi egy évben hajléktalanná vált, s menhelyekre bekerült fiatalok iskolai végzettségében. A 30 éven aluli korosztályban a szakmával, illetve érettségivel rendelkezők aránya lényegesen elmarad az egész magyar népesség azonos korcsoportján belüli aránytól. Az egy éven belül hajléktalanná vált, 30 éven aluli korosztály összetételében további sajátos jelenségnek tartjuk, hogy több mint kétszerese körükben a 8 általánost vagy az annál kevesebbet végzettek aránya, mint a régebben hajléktalanná váltak e korosztályhoz tartozó csoportjában.

Munkaképesség – jövedelem

A menhelyeken élők mintegy egynegyede bármifajta rendszeres jövedelem nélkül tengeti az életét. Az újonnan hajléktalanná váltaknál ez az arány nem sokkal, 3 százalékkal magasabb. Az egy éven belül hajléktalanná váltak körében magasabb a munkaképesek aránya (77 szá-

²³ Mivel a hajléktalan-számlálás szociális pontokon történt, ez elsősorban a férőhelyek nemenkénti megoszlásáról adhat képet, a hajléktalanok nemenkénti összetételéről kevésbé.

zalék, a kérdezetteknel 66 százalék)²⁴, nyilván ezzel is összefügg, hogy magasabb a rendszeres munkabérből élők aránya (44 százalék, a kérdezetteknel 37 százalék), viszont lényegesen kevesebben részesülnek valamilyen társadalombiztosítási ellátásban, illetve segélyben (28 százalék, a kérdezetteknel 39 százalék).

Összefoglalóan azt mondhatjuk, hogy a szállókon lakó hajléktalanok csoportján belül az egy évnél rövidebb ideje hajléktalanok fiatalabbak, munkaképesebbek, többen rendelkeznek rendszeres munkajövedelemmel, több köztük a nő, ugyanakkor iskolai végzettségük, hajléktalanná válásuk oka, magányosságuk, származási helyük megoszlása nem mutat eltérést a többiekétől, sőt ugyanolyan arányban helyezkednek el az intézményrendszer különböző szintjein is, mint a többiek (egyes feltételezésekkel ellentétben nincsenek nagyobb arányban a fapadosokon, mint sorstársaik). Hogy ez inkább arra utal-e, hogy lényegében változatlan összetételű a „'98-as évjárat”, vagy arra utal-e, hogy e tényezők mentén nem különböznek lényegesebben a rövidebb ideje hajléktalanok a régebben hajléktalanoktól, ezt a kérdést ma még nem tudjuk megválaszolni.

Átmeneti szállók – fapadosok, önkormányzatiak – civilek

A különböző intézménytípusokat használók összehasonlítása

Az 1999. február 3-i felmérésben részt vevő intézmények némi torzítással ugyan, de tükrözik a budapesti hajléktalanellátó szálláshelyek főbb típusait.²⁵ A következőkben azt vizsgáljuk meg, hogy e teljes körűnek szánt adatfelvétel milyen főbb eltéréseket jelez az átmeneti szállókon lakók és az ún. fapadosokon, éjjeli menedékhelyeken tartózkodók között.²⁶ Az összehasonlítás alkalmat adhat annak értékelésére, hogy vajon valójában kiket is szolgálnak a különböző célú szolgáltatások, intézménytípusok. A fővárosi hajléktalanellátásban a Fővárosi Önkormányzat mellett jelentős szerepet játszanak a civil szervezetek, ezért arra is kíváncsiak voltunk, hogy vannak-e különbségek e szektorok között az ellátottak összetételét tekintve.

²⁴ A Léthatáron Alapítvány korábbi felvételében ez 66 százalék volt, a '99. februári mérés 70 százalékot, a '98-as alapítványi felmérés 80 százalékos munkaképességet regisztrált.

²⁵ A budapesti hajléktalan szálláshelyek 40 százaléka éjjeli menedékhelyként (fapados), 57,5 százaléka átmeneti szállóként, 2,5 százaléka ún. bentlakásos intézményként (hajléktalanok szociális otthona, rehabilitációs szálló) működött ekkor (együtt: 3228 férőhely). Adataink a fapadosokon a teljes férőhelyszám 73 százalékának, az átmeneti szállók 82 százalékának megfelelő számú lakó válaszait tartalmazzák. Az adathiányok nem egészen fele abból adódik, hogy három intézmény nem kívánt részt venni a közös felmérésben, az adathiányok másik része a nem teljes férőhely-kihasználtság, illetve a válaszhiányok következménye.

²⁶ Az előző intézményekben térítési díjat kell fizetni, legalább 6 hónapig lehet lakni, s ehhez a lakhatáshoz kapcsolódnak a szociális segítő szolgáltatások, az utóbbiak ingyenesség, elvileg csak egy-egy éjszakára lehet fedélhez jutni, a helyekért általában sorba kell állni, s többnyire igen szerény esti étkezést biztosítanak a szállásnyújtás mellett.

Férfiak – nők

A szállókon megkérdezettek 81 százaléka férfi, 19 százaléka nő. A fapadosokon ennél is magasabb a férfiak aránya (91 százalék), az átmeneti szállókon viszont a férőhelyek 28 százalékát nők lakják. Miközben a fapadosokat tekintve nincs nagy különbség a fenntartók hovatartozását illetően (a férőhelyek 9–10 százaléka női), addig az átmeneti szállók esetében elmondható, hogy az önkormányzat kétszer akkora arányban (35 százalék) tart fenn női férőhelyeket, mint a civil szervezetek (18 százalék).²⁷ A két szektor arányaiból adódóan ez számszerűen azt is jelenti, hogy a nőknél ötször akkora az önkormányzati átmeneti szállókon való elhelyezkedés esélye, mint a civil fenntartású szállókon. Elgondolkodtató, hogy az egyes korcsoportok közül a fiatalok (30 éven aluliak) körében találkozunk az átlagosnál nagyobb arányban nőkkel (arányuk itt 25 százalék).

Munkajövedelmek – jövedelemnélküliség

Mint említettük, a megkérdezettek egynegyede azt mondta, hogy semmiféle rendszeres jövedelemmel nem rendelkezik.²⁸ Ebben az esetben meghatározó a különbség az eltérő típusú intézményekben lakók között: az átmeneti szállókon élők 9 százaléka, a fapadosokon tartózkodók 45 százaléka mondta, hogy nem rendelkezik rendszeres jövedelemmel, az önkormányzati fapadosokon megfordulók között ennél is nagyobb arányban vannak rendszeres jövedelemnélküliek (önkormányzati 54 százalék, civil 40 százalék).

A közvetelékedéssel ellentétben a megkérdezett hajléktalanok 76 százaléka rendelkezik valamilyen rendszeres jövedelemmel, az viszont tény, hogy e jövedelem csak felerészben származik munkavégzésből (az összes megkérdezett 37 százaléka), másik fele (rokkant)nyugdíj, vagy néhány esetben segély. A munkavégzésből származó jövedelmek esetében csak felerészben beszélhetünk állandó munkahelyről is (az összes megkérdezett 18 százaléka), egyébként ezek rendszeres „alkalmazásból” származó jövedelmek. Az átmeneti szállókon magasabb a rendszeres munkajövedelemmel rendelkezők aránya (43 százalék, szemben a fapadosok 33 százalékos arányával), a civil fenntartású átmeneti szállókon lakókra azonban ez nem igaz, ott a rendszeres munkajövedelemmel rendelkezők aránya jóval alacsonyabb (31 százalék).

27 Mivel a női és a férfi hajléktalanok jellemzői több ponton is lényegesen eltérhetnek egymástól, ezért e női–férfi aránykülönbség tényét a további intézményi összehasonlítás során sem lehet figyelmen kívül hagyni és az elemzés értelmezésekor is figyelembe kell venni.

28 Felvételünkben a rendszeres jövedelmekre kérdeztünk, ahol a rendszeres munkajövedelmek tartalmazzák az állandó munkaviszonyból származó és a rendszeres alkalmazásból származó jövedelmeket. Ugyanakkor nem tudjuk, hogy az ilyen rendszeres jövedelemmel nem rendelkezők közül kiknek nincs semmilyen jövedelme, s kiknek vannak hébe-hóba, rendszertelen jövedelmei.

Ez bizonyára összefügg azzal is, hogy az önkormányzati átmeneti szállókon lakók körében valamivel magasabb a munkaképes lakók aránya (önkormányzati: 66 százalék, nem önkormányzati: 58 százalék). Az összes átmeneti szállólakó 66 százaléka, a fapadosokon tartózkodók 72 százaléka munkaképes. Vagyis a fapadosokat használók ugyan nagyobb arányban munkaképesek, mégis sokkal kisebb arányban rendelkeznek rendszeres jövedelemmel, s ezen belül is némileg kisebb arányban származik ilyen jövedelmük rendszeres munkából. De rendszeres munkajövedelmeik is inkább a rendszeres alkalmazásból adódnak, míg az átmeneti szállókon lakóknál ez többnyire valóban állandó munkaviszonyt takar. Ugyanakkor az átmeneti szállókon lakók több mint egyharmada rendszeres társadalombiztosítási ellátásból tartja fenn magát (a fapadosokon arányuk 13 százalék). A fenntartó típusa szerinti megoszlásban figyelemre méltó, hogy az önkormányzati átmeneti szállókon lakók szinte kivétel nélkül rendelkeznek valamilyen rendszeres jövedelemmel, a civil fenntartású átmeneti szállók lakóinak 11 százalékának viszont nincs semmilyen rendszeres jövedelme.²⁹ A férfiak és nők között is jellegzetes a különbség: a nők körében magasabb a társadalombiztosítási forrásból származó jövedelem, s munkajövedelemként az állandó munkaviszonyból származó bevétel, a férfiak inkább rendszeres alkalmazásból jutnak hozzá szerény bevételükhöz.

Iskolázottság

A lakók iskolai végzettség szerinti összetétele is némileg különböző az egyes intézménytípusokban: összességében legalább középfokú végzettsége van minden negyedik megkérdezettnek, a fapadosokon tartózkodók iskolai végzettsége átlagosan magasabb, talán éppen azért, mert az átmeneti szállókon lakók körében magasabb az idősek aránya. Ez azt mutatja, hogy (akár a korösszetétel különbségei miatt, akár más okból) nem a fapadosokat igénybe vevők az iskolázatlanabbak, hanem éppen fordítva, egészében az átmeneti szállók lakói vannak ilyen szempontból hátrányosabb helyzetben.

A fenntartók típusa szerint jelentős különbség mutatkozik abban, hogy az önkormányzati szállásokon a legfeljebb 8 általánost végzettek aránya 52 százalék, a civil intézményeknél ez 37 százalék.

Hol lakott (aludt) egy évvel ezelőtt? Mióta hajléktalan?

A megkérdezettek nagy része (62 százalék) egy évvel ezelőtt is valamilyen hajléktalanellátó intézményben lakott hajléktalanként. Egyne-

²⁹ Sajátos oka lehet ennek, hogy az önkormányzati szállásokon az alkalmi munkából származó jövedelmet is elfogadják jövedelemnek, a civil fenntartásúak egy jó részében azonban nem, ott ez jövedelemhiányként jelenik meg.

A fapadosokat legalább kétszer akkora arányban veszik igénybe az egy éve és annál rövidebb ideje hajléktalanná váltak, mint az átmeneti szállókat.

gyed részük (25 százalék) azonban még lakásban töltötte éjszakáit, többségükben azonban nem saját, önálló lakásukban laktak, hanem lakástalanok voltak (az átmeneti szállókon élők mindössze 5 százaléka, a fapadosokon megkérdezettek 7 százaléka rendelkezett egy éve saját lakással). Közterületen aludt, fedél nélküli volt egy évvel korábban a megkérdezetteknek csupán 7 százaléka (az átmeneti szállókon lakóknál arányuk 5 százalék, az éjjeli menedékhelyeken tartózkodóknál 7 százalék). Érdekes módon ebben az esetben nagyobb különbségeket találunk aszerint, hogy egy intézmény önkormányzati vagy civil fenntartású, mint aszerint, hogy fapados vagy átmeneti szálló. Az önkormányzati fenntartású intézményekben meghatározó azok aránya, akik már egy évvel ezelőtt is hajléktalan szálláson laktak (a fapadosokon tartózkodók

69 százaléka, az átmeneti szállókon lakók 72 százaléka). A civil intézményekben a fapadosokon tartózkodóknak „csak” 55 százaléka, az átmeneti szállókon lakóknak „csupán” 50 százaléka aludt egy évvel ezelőtt hajléktalanellátó intézményben. A civil szervezetek fapadosain kétszer akkora arányban találunk olyanokat, akik egy évvel ezelőtt utcán aludtak, mint az önkormányzatiakban, a civil átmeneti szállókon négyszer akkora arányban találunk egyéb intézményekből jöttöket (kórház, börtön), mint az önkormányzati fenntartásúakban, a civil intézmények lakóinak 29–33 százaléka egy éve még lakásban lakott, az önkormányzatiakban élőknek csak 22–24 százaléka.

A fapadosokat legalább kétszer akkora arányban veszik igénybe az egy éve és annál rövidebb ideje hajléktalanná váltak, mint az átmeneti szállókat (a fapadosokon arányuk 16 százalék, illetve 26 százalék, az átmeneti szállókon 6 százalék, illetve 13 százalék). Ebből azonban még nem következik az, hogy feltétlenül a fapadosokon találnak helyet a rövidebb ideje hajléktalanok. A hajléktalanság átlagos hosszára adott válaszok is azt mutatják, hogy az éjjeli menedékhelyeken tartózkodók átlagosan 64 hónapja, az átmeneti szállók lakói – elmondásuk szerint – valamivel rövidebb ideje, 60 hónapja hajléktalanok.

Ezek az adatok megint csak nem támasztják alá azt a „hajléktalan-karrierről” kialakult elképzelést, amely szerint vannak a lakással rendelkezők, akik hajléktalanná válva kikerülnek az utcára, onnan először megpróbálnak éjszakai menhelyre behúzódní, majd amikor üresedés lesz, átmeneti szállóra költöznek.

Elgondolkodtató, hogy ebben az esetben is nagyobb a fenntartók szerinti különbség, mint a funkció szerinti hovatartozás: az éjjeli menedékhelyeken tartózkodók átlagosan 4 hónappal régebbre datálják hajléktalanságuk kezdetét, mint az átmeneti szállókon lakók, ugyanakkor a civil szervezetek által fenntartott bármilyen intézményben lé-

vők átlagosan 16 hónappal korábbra helyezik hajléktalanságuk kezdetét, mint az önkormányzati fenntartású intézményekben lakó társaik (73, illetve 57 hónap).

Ma még legfeljebb bizonytalan hipotéziseink lehetnek arra vonatkozóan, vajon minek a következménye, hogy az önkormányzati intézményekben a lakók kétharmada már egy év óta itt tartózkodik, a civil szállásokon arányuk csak 50–55 százalék, miközben a civil szállásokon lakók átlagosan 16 hónappal régebbre helyezik hajléktalanságukat. Más metszetben, a fapadosokon megfordulók is átlagosan régebbre teszik hajléktalanná válásukat, mint az átmeneti szállásokon lakók.

A hajléktalanná válás okai

Továbbgondolásra érdemes, jellegzetes különbségek mutatkoznak az önkormányzati és a nem önkormányzati fenntartású intézményekben lakók között, ha a hajléktalanná válás megjelölt okait tekintjük. Mint már említettük, a válaszadók által megjelölt okok között messze az első helyen a személyes okokat, konfliktusokat találjuk (64 százalék), egynegyedük említ ún. gazdasági jellegű okot, tizedük intézményből való kikerülést. A személyes okok az átlagosnál nagyobb arányban fordulnak elő a fapadosokon lévő körében, a gazdasági okok pedig az átmeneti szállásokon lakók körében gyakoribbak.

De hasonló különbségeket találunk a fenntartó típusa szerint is, nevezetesen a civil fenntartású intézményekben az átlagosnál magasabb a személyes okok miatt hajléktalanná váltak aránya (függetlenül attól, hogy milyenfajta intézményről van szó), az önkormányzatiakban jellemzőbbek a gazdasági, intézményből kikerülési okok.

Intézménytípusok szerinti összegzés

Éjjeli menedékhely (fapados)	Átmeneti szálló
Átlag életkor: 42 év	Átlag életkor: 46 év
Legtöbbben 30–39 évesek	Legtöbbben 40–49 évesek
50 évesnél idősebb: 25%	50 évesnél idősebb: 37%
Nő: 9%	Nő: 28%
Isk. legfeljebb 8 ált.: 39%	Isk. legfeljebb 8 ált.: 51%
Munkaképes: 72%	Munkaképes: 66%
Rendszeres jövedelme nincs: 45%	Rendszeres jövedelme nincs: 9%
Munkajövedelme van: 33%	Munkajövedelme van: 41%
Tb-jövedelme van: 12%	Tb-jövedelme van: 36%
Egyedül él: 83%	Egyedül él: 79%
Vidéki címe van: 32%	Vidéki címe van: 24%
Egy éve hajléktalan: 26%	Egy éve hajléktalan: 13%
Átl. 64 hónapja hajléktalan	Átl. 60 hónapja hajléktalan
Átl. 57 hónapja lakott lakásban	Átl. 61 hónapja lakott lakásban
Személyi okok miatt: 71%	Személyi okok miatt: 62%
Gazdasági okok miatt: 17%	Gazdasági okok miatt: 28%

Az alapvető intézménytípusok céljait, feladatait, a rájuk vonatkozó szakmai, finanszírozási szabályok előírásait úgy alakították ki, hogy az éjszakai menhelyek (fapadosok) inkább a közterületeken lévő fedél nélkülieknek nyújtsanak egyszerű, ingyenes szállást, a túléléshez szükséges minimális szolgáltatásokat, mert e fedél nélkülieknek nincs semmilyen jövedelmük, elesettek, rokkantak, esetleg idősek, munkaképtelenek, vagy reménytelenül kiszorultak a munka világából; míg az átmeneti szállókon (melyek inkább a lakástalanok szükségleteit szolgálják) átmenetileg ugyan, de hosszabb időre, térítési díj ellenében egyfajta mégiscsak biztos szállást kaphatnak azok, akik „már” (vagy még) dolgoznak, mert munkaképesek, mert találhatnak maguknak munkát, mert még nem rokkantak meg stb.

A gyakorlatból ismerős problémát úgy is újrafogalmazhatjuk, hogy a lakástalanok, lakásvesztők „elfoglalják” az átmeneti szállós férőhelyeket, onnan nem jutnak tovább.

Ettől lényegesen eltérő eredményre juthatunk a valós adatok, a valós használat értékelése során. A fővárosi szállókon lakók összeírása azt mutatja, hogy a fapadosokon tartózkodók az átmeneti szállókon lakóknál fiatalabbak, munkaképesebbek, iskolázottabbak, magányosabbak, több köztük a vidéki, kevesebb köztük az idős, beteg, (rokkant)nyugdíjas. Ezért is van az, hogy jövedelmeik rendszertelenebbek, de nem alacsonyabbak, életükben nagyobb bizonytalanságot mutat, hogy jellemzőbben személyes okok miatt váltak hajléktalanná, átlagosan valamivel hosszabb ideje hajléktalanok, viszont a hajléktalanná válás után még gyakrabban előfordult, hogy lakásban is aludhattak.

A gyakorlatból ismerős problémát úgy is újrafogalmazhatjuk, hogy a lakástalanok, lakásvesztők „elfoglalják” az átmeneti szállós férőhelyeket, onnan nem jutnak tovább, sőt elfoglalják a fapadosok férőhelyeinek is egy nem csekély részét, ahová emiatt nem jutnak be a fedél nélküliek. Márpedig ha megkockáztatjuk ezt az újrafogalmazást, akkor rögtön felvetődik a kérdés, hogy vajon egy olyan hajléktalanellátó rendszer, melynek kialakítói szeme előtt a fedél nélküliek szükségleteinek a víziója jelent meg, alkalmas lehet-e a lakástalanok (tömeges) lakhatási problémájának megoldására, vagy akár csak valamifajta kiszolgálására? Állításunk szerint az eddig kialakított hajléktalanellátó rendszer erre a feladatra egészében véve nem alkalmas. S ebből ismét az következik, hogy ezt a feladatot – nevezetesen a lakástalanság kezelését – vagy más részpolitikáknak és intézményrendszernek lenne a dolga ellátni, vagy az egész eddig kialakult hajléktalanellátó rendszert kellene alapvetően újragondolni céljaival, feladataival, eszközeivel, módszereivel együtt.

Ugyanaznap este az utcán – a teajáratokat igénybevevők

1999. február 3-án este, a hajléktalanszállókon tartózkodók felmérésével azonos időben Budapest főbb csomópontjain, az ún. teajáratok igénybe vevői körében is feltettük ugyanazokat a kérdéseket.³⁰ Ezek a teajáratok évek óta működnek Budapesten a téli hajléktalan krízis-ellátása részeként, abból a megfontolásból, hogy nem minden hajléktalan ember tud vagy akar eljutni minden este egy hajléktalan szálláshelyre, s az ő számukra is nyújtunk (az egyéb, nyitott nappali ellátások mellett) némi segítséget. A teajáratok meleg teát és egyszerű felvágottas zsömlét osztanak, s szükség szerint egyéb segítséget is nyújtanak.

A teajáratokon már több éve feltesszük kérdéseinket egy-egy kiválasztott téli napon. A következőkben az utóbbi három év adatainak összehasonlításával, elemzésével keressük a választ arra, hogy kik is veszik igénybe a fővárosban a teajáratok szolgáltatásait, milyen változások figyelhetők meg az elmúlt években, illetve mennyiben különbözik ez a csoport a szállást biztosító intézményekben tartózkodótól.³¹

Hajléktalanok, lakástalanok, fedél nélküliek a teajáratok körül

Az időpontok, a helyszínek és a nyújtott szolgáltatások változtatásával próbáltuk évről évre javítani a teajáratok „célzottságát”. Mit mutatnak erről az adatok? Úgy tűnik, hogy a „jobb célzásra” tett minden kísérlet ellenére a téleesti, igen szerény utcai tea- és péksüteményosztást mind a három évben fele-fele arányban valóban közterületeken, illetve nem lakás céljára szolgáló építményekben lakó hajléktalanok, és szintén durván fele-fele arányban a hajléktalanszállásokon, illetve a lakás jellegű helyeken lakók veszik igénybe. Ez a három év során folyamatosan megfigyelhető tendencia ismét felveti a tanulmányunk elején megfogalmazott kérdések tisztázásának igényét: Vajon azonosak-e a szállásokat igénybe nem vevő hajléktalanok az utcán élő hajléktalanokkal? Kiket is tekintenek az ellátók, illetve kik is tekintik önmagukat hajléktalanoknak, kik próbálják igénybe venni az ún. hajléktalansegítő szolgáltatásokat?

Úgy tűnik, hogy a teajáratokat felerészben *fedél nélküliek*, közterületeken éjszakázók veszik igénybe, egynegyedrészen olyan *hajléktalanok*, akik valamilyen hajléktalan szállón töltik az éjszakájukat, másik egynegyedrészen olyan *lakástalanok*, akik valamifajta lakásban alud-

³⁰ Az átfedések kiküszöbölése érdekében nevet, pontos születési dátumot is kérdeztünk, hogy kiszűrhessek az esetleges többszöri igénybe vevők ismétlődését.

³¹ Itt meg kell jegyeznünk, hogy az ismertetett adatok az adatfelvétel körülményeiből adódóan csak visszafogottan kezelhetők. Egyrészt a nagy tolongásban nem lehetett mindenkit megkérdezni, másrészt nem akartuk tovább kónozni a fagyponthoz alatti hőmérsékletben sokszor félórát sorban álló embereket egy hosszabb, mindenre kiterjedő, kontrollált kérdőívvel.

tak az előző éjszaka. Ha csak a fedél nélkülieket tekintenénk hajléktalanoknak, akkor a teajáratok célzottsága enyhén szólva is kérdéses lenne, ha belátjuk, hogy a hajléktalan lét ennél sokkal differenciáltabb, aktuálisan több formában jelentkezik, akkor a teajáratok célzottsága nagyon is megfelelőnek tűnik.

1998-tól azt is megkérdeztük a sorban állóktól, hogy a mai (soron következő) éjszakát hol fogják eltölteni. A nagy többség (közel 90 százalék) „ugyanott” tölti a következő éjszakát is, ahol előző éjjel aludt. A közterületen alvók mindössze 2 százaléka gondolta úgy, hogy jobb körülmények közt (például ismerősnél) töltheti el a következő éjszakát. Ezek tükrében jellegzetesen bizonytalan, változó lakhatási körülményeket jeleznek az ismerősük lakásában szíveségből meghúzódnók és a fapadosokon alvók. Az előző éjszakájukat ismerősnél töltők (a lakástalanok) 25 százaléka, a fapadosokon alvók 21 százaléka bizonytalan azt illetően, hogy a következő éjszakáját hol fogja tölteni.

Férfiak és nők – korcsoportok

A megkérdezettek nem és kor szerinti megoszlása nem sok változást mutat az elmúlt évek során. A férfi–nő arány a teajáratokat használók körében kb. 80 : 20 százalékos, de ha az önmagukat hajléktalannak tekintőkre, vagy az utcán élőkre (fedél nélküliekre) szűkítjük a mintát, akkor a nők aránya ezen belül már csak 12–14 százalék. Azonban 1999-ben 20 százalékra nőtt a nők aránya alcsoporthozon belül is.³²

Igen eltérő arányban jönnek a teajáratokat igénybe vevő férfiak, illetve nők a fedél nélküliek, az effektíve hajléktalanok vagy a lakástalanok köréből. A férfiak nagyobb arányban töltik éjszakáikat közterületen és nem lakás céljára szolgáló helyiségekben, közel negyed részük vette igénybe a hajléktalanszállók szolgáltatásait. Ezzel szemben a teajáratoknál megjelenő nőknek közel a fele valamilyen lakásjellegű helyen töltötte az éjszakát, ezen belül negyed részük saját önálló lakásában aludt. A nők több mint egyharmada közterületen tartózkodott az előző éjjel, legtöbbször a pályaudvarok környékén, s csupán 15 százalékuk aludt valamilyen hajléktalanszállón.

A teajáratokat igénybe vevők átlagéletkora a mérések alapján nagyfokú stabilitást mutat: idén és az elmúlt évben is az átlagéletkor 42 év. A közterületeken és hajléktalanszállókon éjszakázók átlagéletkora mindkét évben ettől kicsit elmarad (41 év), s ugyanennyi a nem saját lakásban lakó, önmagukat hajléktalannak tekintők átlagéletkora is. Egyedül a közterületeken élő fedél nélküliek átlagéletkora nőtt a felvételek éveivel párhuzamosan 39 évről 42 évre.

A kormegoszlást tekintve továbbra is meghatározó, hogy miköz-

³² Csak megjegyezzük, hogy szemben a szállókkal, a teajáratok esetében nincs „női” vagy „férfi” szolgáltatás, mégis jóval kevesebb nő veszi igénybe e szolgáltatásokat, mint férfi, ami azért arra utal, hogy nem csupán a férőhelyek aránytalansága üt vissza akkor, amikor rendre jóval kevesebb nőt regisztrálunk a hajléktalanok körében.

ben a magyar lakosság 19 százaléka tartozik az idősek (60 éven felüliek) korcsoportjába, addig az általunk kérdezett hajléktalanoknak csupán a 7 százaléka tartozott ide a korábbi években, s 1999-ben ez az alacsony arány is a felére csökkent. Ezzel párhuzamosan, míg a középkorúak (30–49 évesek) lakosságon belüli aránya 36,5 százalék, addig a megkérdezett hajléktalanok körében e korcsoport súlya évek óta meghaladja az 57 százalékot.

Az utcai étkeztetést igénybe vevő, önmagukat hajléktalanokként definiálók és a szállókon lakók korösszetétele és nemek szerinti összetétele is hasonlóan mondható. Nemi különbséget csupán az idősebbek és a fiatalok arányánál figyelhetünk meg: a teajáratokat igénybe vevők között 5 százalékkal magasabb a fiatalok aránya, 7 százalékkal alacsonyabb az idősebbek aránya a szállásokon lakókéénál.

Iskolázottság

A közterületeken megkérdezett hajléktalanok iskolai végzettség szerinti összetétele a korábbi hajléktalanvizsgálatok eredményeihez hasonló képet mutat: iskolai végzettségük egészében nem alacsonyabb, mint a népesség iskolai végzettsége. Több hajléktalan végezte el a 8 általánost, magasabb közöttük a szakmunkásképzőt, szakiskolát végzetek aránya, nem lényegesen kevesebb közöttük az érettségizettek aránya, mint a magyar népesség egészében. Az azonban figyelemre méltó jelenség, hogy a teajáratokat esténként felkereső, lakásban lakó szegények iskolai végzettsége határozottan alacsonyabb a magukat hajléktalanként azonosítókéénál.

Mióta hajléktalan? Mikor aludt utoljára lakásban?

A szokásos „*Mióta hajléktalan?*”, „*Mikor aludt utoljára lakásban?*” kérdésekre adott válaszokból megállapítható, hogy a teajáratokat igénybe vevők jelentős hányada (86 százaléka) hajléktalannak tekinti magát, a fennmaradó 14 százalék olyan nem hajléktalan, aki a szerény ingyenes ellátás által a környékről odavonzott szegény lakónak tekinthető. De ami ennél talán még figyelemre méltóbb, az az, hogy a nem saját lakásban lakók (a lakástalanok) 74 százaléka is hajléktalannak tekinti magát, sőt többségük (58 százalékuk) azt válaszolta, hogy több mint három éve hajléktalan.

Egy éve vagy egy éven belül vált hajléktalanná a teajáratokat megkeresők 22 százaléka. A férfiak 20 százaléka, a nőknek viszont pontosan egyharmada ennyi ideje hajléktalan. A többiek évente egyenle-

tes ütemben csökkenő arányban váltak hajléktalanná, a férfiak átlagosan 57 hónapja, a nők 52 hónapja.³³

A „Mikor lakott utoljára lakásban?” kérdésre adott válaszokat ezzel egybevetve itt is azt tapasztalhatjuk, hogy – az egy éven belül hajléktalanná váltak csoportjának kivételével, ahol a hajléktalanná válást megelőzte a lakás elvesztése – a válaszolók korábbra teszik hajléktalanná válásuk idejét, s későbbre az utolsó lakásban lakásukét, vagyis hajléktalanként is laknak olykor valamilyen lakásban. Ez ismét csak azt mutatja, hogy a helyzetüket hajléktalanként megélők konkrét lakhatásának jellege valószínűleg időről időre változik, és ennek színterei között a valamifajta lakás is szerepel.

Miért nem veszi igénybe a hajléktalanszállást?

Enyhén csökken azok aránya, akik valamilyen intézménnyel kapcsolatos probléma miatt nem veszik igénybe aznap a hajléktalanszállásokat.

Természetesen az idei kérdezésnél is kíváncsiak voltunk arra, hogy ha valaki közterületen tölti az éjszakáját, miért nem próbál meg egy hajléktalanellátó intézménybe bejutni. A válaszokból az derül ki, hogy a teajáratoknál megjelenők 12 százaléka szorul ki az ellátásból hely- vagy információhiány miatt. A legnagyobb – mérsékelten növekvő – csoportot azok alkotják (közel 50 százalék), akik vélhetően már aludtak hajléktalanszállásokon, s a többiekkel vannak problémáik (többek megfogalmazása szerint azok „koszosak, sötétek”), vagy félnek a sorstársaik által őket érhető ártalmaktól (betegségektől, élösködőktől, lopástól, megveréstől). Enyhén csökken azok aránya, akik valamilyen intézménnyel kapcsolatos probléma miatt nem veszik igénybe aznap a hajléktalanszállásokat (körülményes a bejutás, ÁNTSZ-igazolást, egyéb iratokat kérnek, zsúfolt, kitiltották, korai a nyitás). Ha ide soroljuk azokat is, akik párkapcsolatban élnek, és azért éjszakáznak közterületen, mert az intézmények nem teszik lehetővé, hogy házas- vagy élettársukkal együtt éljenek, velük együtt e csoport aránya kb. 15 százalék a megkérdezettek körében. Évről évre a megkérdezettek közel negyedrészt teszik ki azok, akik különösebb ok említése nélkül, egyszerűen nem akarnak intézményes ellátást igénybe venni (jobb, szabadabb kint, a menhely „nem embernek való” – mondják).

Itt csak ismételni tudjuk, hogy az intézménnyel kapcsolatos fenntartásaik miatt a közterületet választók is vélhetően kipróbálták már

³³ Az egy éven belül hajléktalanná váltak aránya lényegében megegyezik a hajléktalan szállókon lakók körében talált arányukkal. A hajléktalan szállókon lakó férfiak hajléktalanná válásuk idejét átlagosan 9 hónappal korábbra teszik, mint a teajáratok igénybe vevői, ugyanez a nőknél is a helyzet, s mindkét csoportban a nők hajléktalanná válásának átlagos ideje rövidebb a férfiakénál.

a hajléktalanszállásokat. Bizonyos esetekben mindegy, hogy a menhely valami miatt nem fogad be, vagy befogadva nem véd meg. E két okcsoportból nevez meg indokokat a teajáratokat felkeresők kétharmada, ami mindenképpen a működő ellátórendszer kritikájának tekinthető.

A mérések eredményei és a tapasztalatok azt mutatják, hogy a teajáratokat felkeresők összetétele nem változott jelentősen az elmúlt években, számuk azonban a szállásnyújtó és a krízisszolgáltatások változtatásai következtében érzékelhetően csökkent.

Összegzés

A felvétel adatainak elemzése megerősítette azokat a tanulmány elején megfogalmazott hipotéziseinket, hogy a „fedél nélküiség” – „effektív hajléktalanság” – „lakástalanság” – „otthontalanság” egymásba ágyazódó élethelyzetei között folyamatos mozgás figyelhető meg, maga a hajléktalanság, a hajléktalan élethelyzet e stációk különböző pontjain válik, szerveződik szubjektíve is megélt életformává.

Adatfelvételünk egyebek közt annak megértéséhez is hozzásegíthet bennünket, hogy mi a helye és szerepe a mára kialakított hajléktalanellátó intézményrendszernek e mozgási folyamatok során: többfajta más, nem intézményesített megoldási mód mellett a hajléktalanellátó intézmények „csak” az egyik eszközt, állomást jelentik a tipikus hajléktalan-utakon.

Azt látjuk, s tapasztaljuk is, hogy az ellátást igénybe vevők nagy része ugyan „az utcáról kopogtat be a szálló kapuján”, de nem életvitelszerűen utcán lakó-alvó „fedél nélküli”, hanem többségében igen bizonytalan, lakhatásában krízisbe került lakástalan, „otthontalan” ember. Leegyszerűsítve: az ellátó rendszerbe nem „alulról”, hanem „fölről” érkeznek. Ez alapvetően azt is jelenti, hogy az ún. hajléktalanellátó intézmények egy védő-óvó „puffer” (háló) szerepet látnak el az otthontalanság és a fedél nélküiség, a megroppant életút, ezen belül a lakhatás és az utca között. Lehet, hogy e védőgyűrű nélkül többen egyenesen az utcai létbe zuhannának, hosszabb időre ott maradnának.

Azt is hihetnénk, hogy „helyben vagyunk”, hiszen ez a funkciója, szerepe, részben a célja ennek az intézményrendszernek. A gond „csupán” az, hogy egészen más szolgáltatások, intézmények, segítségnyújtási módok szükségeltetnek a fedél nélküliek, közterületeken élő hajléktalanok esetében, s mások azok számára, akiknek nincs biztos otthonuk, és akik emberi környezetük konfliktusai következtében a bizonytalan lakhatási formák világában vándorolnak. A fedél nélküliek is lakástalanok, a fapadosokon, menhelyeken megfordulók is lakástalanok és a lakásokban élő albérlők, szívésségi lakók, felnőtt családtagok – a sort még folytathatnánk – szintén lakástalanok. Mégis más az, ha egy ellátórendszert a fedél nélkülieknek és a lakhatásukban

átmenetileg krízishelyzetbe kerültek számára alakítunk ki, majd – több más mentális-szociális probléma mellett – beleütközünk az elfogadható lakhatás problémájának falába („nehéz a kijutás, a felfele jutás”), vagy ha egy ellátórendszer eleve a lakástalanság problémájának a kezelésére jön létre. A gyorsvizsgálat empirikus tényei csak megerősítették azt a tapasztalatokon alapuló hipotézisünket, hogy a lakástalanok tömegei, a lakástalanság problémája „felülről benyomult” a másra kialakított hajléktalanellátó rendszerbe, amely ezt a társadalmi problémát sem méreténél, sem eszközei jellegénél fogva kezelni nem képes, s nem is lehet képes. De jelen van, számos tragikus diszfunkcióhoz vezetve elsősorban a bentélők számára, a be nem jutók számára, illetve az abban dolgozók munkája során.

Mindezek tükrében megítélésünk szerint az elmúlt tíz év ideológiai, szakmapolitikai, fejlesztési tendenciái igen bonyolult helyzetet állítottak elő: nevezetesen, miközben kiindultunk a „fedél nélküliek” minimálisan fedéllel való ellátásának a szükségességéből, aközben a fejlesztési irányok, szolgáltatások kialakítása során nem fordítottunk kellő figyelmet a beáramló vagy a bentragadó „otthonatlanok”, lakástalanok ettől eltérő igényeire, de ráadásul a „fedél nélküliek” szállásbiztosításon túli speciális igényeit sem akceptáltuk kellő súllyal.³⁴ S miközben folyamatosan növeltük a „hajléktalanellátó férőhelyek” számát, aközben azt tapasztaltuk, hogy ezek lényegében rögtön megtelnek, bár az utcán élők száma mintha ettől érzékelhetően nem csökkenne. (Ugyanakkor mintha egyes férőhelyek megszűnésének sem egyenes következménye, hogy a fedél nélküliek száma nőne.)

Itt érkezünk el a következő számcsapdához, amely nem „a hajléktalanok” számáról szól, hanem a „szükséges hajléktalan-férőhelyek” számáról, az ellátórendszer méretéről. Hiába próbáljuk meg ugyanis a szállásbiztosító ellátórendszert akkorára „méretezni”, ahányan feltételezéseink, becsléseink, tapasztalataink szerint az utcán alszanak, ha ezen intézmények ténylegesen nem „szólítják meg”, nem elégítik ki az ő speciális szükségleteiket. Ha mások – akár kényszerű – szükségleteivel nem találkoznának ezek az intézmények, akkor talán egy részük már üresen állna. De mások (nagyobbrészt a különböző módon otthonatlanok) láthatóan szinte rögtön igénybe veszik ezeket az intézményeket, még ha ez számukra több hátránnyal is jár.³⁵ Az utóbbiak nagy létszáma azonban az elmúlt tíz évben soha nem volt az ún. hajléktalanellátó rendszer méretezésének a mércéje. Ha az „otthonatlanok” száma, problémái szolgálnának mércéül, akkor az nyilvánvalóan nem csak méretében, de filozófiájában is túllépne a kialakult hajléktalanellátó rendszer keretein.

34 Itt most a főbb tendenciákra helyezük a hangsúlyt, nem kétségbe vonva számos, ezeket differenciáló kísérlet és próbálkozás fontosságát.

35 Ebből és persze az ellátórendszerben működtetett sajátos belső hierarchiából, mesterseges mozgatásokból, „lépcsőztetésből” adódóan aztán összekeverednek a fedél nélküliek, az otthonatlanok és lakástalanok a maguk teljesen különböző normáikkal, léthelyzetükkel, önzonosság-tudatukkal. Ez nem csak az aktuális feszültségeket, hanem a kilábalás perspektíváit is jelentősen megterheli.

Az újnak vagy akár csak hangsúlyaiban újnak tekinthető felismerések azonban eddigi kérdéseink felülvizsgálatát, új kérdések megválaszolását is szükségessé teszik. Kiderült, hogy a „Mióta hajléktalan?“, vagy a „Hányan vannak a hajléktalanok?“ típusú kérdések nem visznek közelebb sem a társadalmi jelenség megértéséhez, sem a meglévő ellátórendszer funkcióinak tökéletesítéséhez. Ezzel szemben nem tudunk eleget arról, hogy milyen okok miatt, s mi módon, hogyan zajlanak le a folyamatos helyváltoztatások a lakástalanok világában, milyen kényszerek és választások, előnyök és hátrányok mentén bonyolódnak e mozgások, s ezek között mikor, s miért „esik a választás“ az intézményes ellátás egyikére vagy másikára (ennek pontosabb ismerete „csupán“ a működtetett intézmények feladatainak tisztázásához lenne elengedhetetlen).

A „Hányan vannak a hajléktalanok?“ típusú kérdések nem visznek közelebb sem a társadalmi jelenség megértéséhez, sem a meglévő ellátórendszer funkcióinak tökéletesítéséhez.

Tapasztalataink szerint feltételezhetjük, hogy a szállást nyújtó intézményes ellátás előnyeként jöhet szóba maga a primer lakhatási lehetőség, az élelemhez, mosdáshoz, orvosi és szociális segítségnyújtáshoz jutás lehetősége, egyfajta védelem és biztonság, az informális kapcsolatok ápolása, ezen keresztül információk, munkaalkalmak, megélhetési technikák kicserélése, és még ki tudja milyen lehetőségek, ugyanakkor a privát szívésségi lakhatási lehetőséghez képest hátránnyként vehetjük számba a korábbi személyes kapcsolatok megszakadását, az idegen emberekkel való összezártaságot, az ebből adódó új konfliktusokat, a másfajta magányt, a deklasszálo és hospitalizáló folyamatok beindulását, az addigi fennmaradási készségek kikopását, elvesztését. Annyit látunk mindebből, hogy az egyes helyzetek szintjén távolról sem egyértelmű, hogy az egyéb lakhatási lehetőségekhez képest a „2/94-es“ aktuálisan több előnyt vagy hátrányt jelent-e.³⁶ Annyit látunk, hogy a „lakásvesztőket“ mintha kevésbé vonzaná az intézményes ellátási rendszer, mégis sokszor rákényszerülnek az igénybevételére, jobban rászorulnak bizonyos külső segítségre, kevesebb informális kapcsolatuk van e világból, nagyobb hullámmásokon mennek keresztül, míg a „lakástalanok“ inkább ki-bejárnak az intézményes és nem intézményes lakhatási formák között, forognak a lakástalanság világán belül.

A felmérés alapján a mára kialakult főbb szállásnyújtó intézménytípusokra vonatkozóan felmerül a kérdés: vajon mennyiben és miért nyújtanak különböző színvonalú és fajtájú szolgáltatásokat a fapadosok, illetve az átmeneti szállók? Hiszen azt látjuk, hogy a fapadosok jórészt nem a fedél nélküli utcán élőket szolgálják ki, igénybe vevőik között igen sok a fiatal-középkorú, a munkaképes, sokukról feltéte-

36 Többek között a 2/1994. sz. NM. rendelet szabályozza az intézményes hajléktalanellátás során nyújtandó szolgáltatásokat.

Felmerül a kérdés:
vajon mennyiben és
miért nyújtanak
különböző színvonalú
és fajtájú
szolgáltatásokat a
fapadosok, illetve az
átmeneti szállók?

lezhető, hogy külső segítséggel csak átmeneti használói lennének e szállásoknak. Ezért lenne indokolt éppen a fapadosokhoz kapcsolva felkészült szociális munkásokat biztosítani. A fapadosokat felkeresők

kisebb része viszont éppen hogy valamilyen komplex, specializált intézményes ellátást igényelne (szociális otthon, védett részleg, lábadozó). Ez utóbbi szolgáltatásokat, intézménytípusokat a jelenlegi átmeneti szállók egy részéből lehetne kialakítani, mivel ezek jelenlegi használóinak viszont egy nem kis része egyszerűen lakástalanként, a piacinál olcsóbb szálláslehetőségként használja e szállókat, anélkül, hogy akár ők, akár az őket „körülvevő” („odaszabályozott”) szociális munkások tudnák, hogy voltaképpen mit is kezdenek egymással. Igencsak kérdéses,

hogy a primer lakhatási, lakástalansági problémára választ jelentenek-e az intézményes keretek közötti szállásnyújtás formái (szerintünk az esetek döntő részében ez másképp lenne megoldható, különböző támogatott lakhatási formákkal), az említett specializált szolgáltatásokat nyújtó intézményes ellátási formák, valamint a jövedelemnélküliek számára nyújtható ingyenes, fapados ellátás viszont a jelenleginél több szociális munka koncentrációját igényelné.³⁷

Egyfelől azt mondhatjuk, hogy természetesen az utcán élők számára is biztosítani kell a védett fedélhez jutás lehetőségét – ez azonban nagyon keveset ér, ha emellett nem segítik az érintetteket hozzáférhető egészségügyi ellátási formák, nappali szociális szolgálatok mosási, mosakodási lehetőségekkel, a szociális ügyek intézésével, és mozgó, ún. utcai szociális munkások. A másik oldalról viszont azt mondhatjuk, hogy különösen egy olyan kétmillió nagyvárosban, ahol a piaci elveken nyugvó lakhatási formák a meghatározóak – miközben annak szociális kiegyenlítő eszközei rendkívül fejletlenek –, hullámszó, de igencsak jelentős igény van olcsó, akár majdnem ingyenes lakhatási lehetőségekre is a piaci és egyéni krízishelyzetek áthidalása érdekében. Ezeknek a lakhatási lehetőségeknek csak egyik formája a lakhatás „természetbeni” biztosítása (másik lenne a pénzbeli támogatás), s ezen belül is csak az egyik forma a szállásjellegű, sőt az ún. hajléktalanszállás jellegű lakhatás. Az így jelentkező lakhatási szükségletekkel (sok egyéb mellett) szintén az ún. hajléktalanellátás találja szembe magát. A mára kialakult ún. hajléktalanellátás egyetlen esélye, ha megpróbál kitörni ebből a diszfunkcionális helyzetből: vagy úgy, hogy kiharcolja maga köré a lakástalanok ellátását szolgáló – elsősorban pénzbeli támogatások formájában elképzelhető – segítő

³⁷ Ez a szabályozást és a finanszírozást tekintve ismét azt támasztja alá, amit már régóta javasolunk, nevezetesen, hogy külön kellene választani végre a lakhatás biztosításához kapcsolódó költségek normatív finanszírozását a hozzá különböző formában és intenzitással kapcsolódó szociális segítségnyújtás finanszírozásától.

rendszer, vagy úgy, hogy önmagát újradefiniálva fokozatosan megpróbálja kiterjeszteni eszközeit a lakástalanok ellátására is. Ez utóbbi kényszermegoldás mindazonáltal hatalmas veszélyekkel is jár. Hogy csak kettőt említsünk: tovább deklasszálja a fedél nélküliség felé a lakástalanok széles tömegeit, s közben minduntalan óhatatlanul kiszorítja a fedél nélkül lévők egy részét.

Táblázatok

Hajléktalan emberek a fővárosban 1999. 02. 03-án

	Együtt %	Egy éven belül vált hajlék- talan- ná	Férfi %	Nő %	Éjjeli mene- dékhe- lyen aludt %	Átme- neti szál- lón- lakott %	Átlag élet- kor év	Mióta haj- lék- talan hó	Mikor lakott utol- jára lakás- ban
Teljes (fő)	2539	416	2065	474	949	1406	45	63	60
Kor									
–19 éves	1	3	0	1	0	1	19	8	19
20–29 éves	11	20	11	15	12	12	25	40	33
30–39 éves	21	22	21	18	25	18	35	60	52
40–49 éves	34	29	34	33	37	32	45	67	60
50–59 éves	23	21	23	22	20	25	54	66	66
60–69 éves	9	5	9	8	4	10	63	72	82
70+ éves	2	1	2	2	0	2	73	84	106
Összesen	100	100	100	100	100	100	45	57	60
Nem									
férfi	81	73			91	72	45	66	62
nő	19	27			9	28	44	48	46
Összesen	100	100			100	100	44	57	54
Legmagasabb iskolai végzettség									
8 ált. alatt	5	5	5	7	5	5	52	72	86
8 ált.	40	40	37	53	34	46	43	64	64
ipari	30	29	33	13	39	23	43	63	56
érettségi	20	21	20	22	19	21	47	57	51
felsőfokú	5	5	5	4	4	5	49	53	49
Összesen	100	100	100	100	100	100	47	62	61
„Hol aludt tegnap éjszaka?”									
önálló lakás	0	0	0		0	0	45	13	0
egyéb lakás	1	2	1	1	2	1	39	47	33
intézmény	6	2	6	2	1	3	51	75	90
hajl. szállás	90	93	89	97	95	96	44	61	58
közterület	3	3	3	1	2	0	41	80	61
Összesen	100	100	100	100	100	100	44	55	49

MAGYAR VALÓSÁG

	Együtt %	Egy éven belül vált hajlék- talan- ná	Férfi %	Nő %	Éjjeli mene- dékhe- lyen aludt %	Átme- neti szál- lón- lakott %	Átlag élet- kor év	Mióta haj- lék- talan hó	Mikor lakott utol- jára lakás- ban
„Hol lakott (aludt) egy évvel ezelőtt?”									
önálló lakás	6	26	6	8	7	5	43	15	10
egyéb lakás	19	59	19	20	19	19	41	32	25
intézmény	6	6	7	5	4	6	46	70	78
hajl.szállás	62	9	61	63	63	65	46	74	72
közterület	7	1	8	4	7	5	43	81	71
Összesen	100	100	100	100	100	100	44	54	51
„Mi az oka annak, hogy hajléktalanellátást vesz igénybe?”									
személyi ok	64	63	64	65	71	62	45	60	58
gazdasági ok	24	25	23	26	17	28	46	62	61
intézményi ok	12	12	13	9	13	10	41	64	63
Összesen	100	100	100	100	100	100	44	62	61
„Milyen rendszeres jövedelme van?”									
nincs	20	23	19	14	35	6	41	62	54
munkából	41	49	43	41	42	43	41	56	50
TB	28	19	28	33	13	39	53	70	73
segély	11	9	10	12	10	11	44	68	71
Összesen	100	100	100	100	100	100	45	64	62
Egészségi állapot									
munkaképes	66	77	65	70	72	66	43	57	53
munkaképtelen	34	23	35	30	28	34	49	74	75
Összesen	100	100	100	100	100	100	46	65	64
„Kivel él együtt?”									
magányos	79	78	80	73	83	79	45	64	62
csoportban	10	7	12	4	5	11	45	71	71
élettárssal	11	15	8	23	12	11	39	47	45
Összesen	100	100	100	100	100	100	43	61	59
A szállás fenntartója									
állam	2	1	2	0	3	1	40	71	66
önkormányzat	56	56	50	82	37	70	46	57	56
alapítvány	22	23	25	13	34	15	44	65	62
egyesület	13	16	16	0	18	10	43	58	57
egyéb karitatív	7	4	7	5	8	4	48	99	87
Összesen	100	100	100	100	100	100	43	65	56
Az intézmény típusa									
menedékhely	37	36	42	17			42	64	56
átmeneti szálló	55	59	49	82			46	59	60
bentlakásos	5	2	6	0			54	79	91
közterület	2	3	3	0			41	71	40
Összesen	100	100	100	100			46	68	62

A kismintás felvétel adatai

Érték-e korábban atrocitások?		Milyen tervvel jött el utolsó lakásából?	
nem érték	26	nem volt terve	27
lakásban	43	talpraáll	7
utcán	24	munkát keres	24
menhelyen	4	albérletet keres	7
munkahelyen	3	rendezi életét	2
Összesen	100	szerencsét próbál	9
		szivességi lakásba megy	8
		menhelyre megy	8
		utcára megy	2
		szuicid kísérlet	3
		ismeretlen	3
		Összesen	100

„Hol aludt tegnap éjszaka ?” (Teajárat)

	Férfi		Nő		Együtt	
	1998 %	1999 %	1998 %	1999 %	1998 %	1999 %
saját lakás és rokon	7	10	26	26	11	13
albérlet	3	3	6	1	4	3
ismerős	13	9	19	14	14	10
önkéntes	1	0	1	0	1	0
lakásjellegű						
helyen együtt	24	22	52	41	29	26
átmeneti szálló	8	11	13	5	9	10
éjjeli menedékhely	14	13	2	8	12	12
munkásszálló	1	1	0	3	1	2
szállás együtt	23	25	15	16	21	24
pályaudvar	19	14	17	18	19	15
lépcsőház	14	21	7	11	12	19
padlás/pince	3	3	0	3	2	3
romos ház	2	2	2	4	2	3
busz/vonat	3	3	1	0	2	2
aluljáró	0	2	1	3	0	2
utca/park	10	5	5	3	9	5
erdő	3	2	2	3	3	2
közterület együtt	54	52	34	43	49	50
Összesen (%)	100	100	100	100	100	100
Együtt (fő)	640	279	167	74	807	353

MAGYAR VALÓSÁG

„Hajléktalan-e, hol aludt tegnap éjszaka?” (Teajárat, 1999)

	Férfi		Nő		Együtt	
	fő	%	fő	%	fő	%
hajléktalan–közterületen	146	52	32	43	178	50
hajléktalan–szállón	71	25	12	16	83	24
hajléktalan–egyéb lakásban	31	11	12	16	43	12
lakó–saját lakásban	19	7	17	23	36	10
lakó–egyéb lakásban	12	4	1	1	13	4
Összesen	279	100	74	100	353	100

„Miért nem ment menhelyre?” – válaszok a teajáratokat igénybe vevő, közterületen élők körében (%)

Indok	1997	1998	1999
mert kevés a hely	10	6	7
problémája van az intézménnyel	12	14	10
problémája van a többiekkel	45	47	49
mert élettárral él	4	6	3
mert nem ismeri az intézményeket	4	4	5
mert nem akar	25	23	25
Összesen	100	100	100

„Mióta hajléktalan?” – a teajáratokat igénybevevők hajléktalanná válása, illetve az utolsó lakásban lakása óta eltelt idő átlagos hossza (hónap) (1999)

Hónap	Mióta hajléktalan?	Mikor lakott utoljára lakásban ?	Különbözet
–12	8	18	–10
13–24	23	20	+3
25–36	35	27	+8
37–48	48	40	+8
49–60	59	49	+10
61–72	71	44	+27
73–84	84	51	+33
85–96	94	80	+14
97–108	108	39	+69
109–120	119	93	+26
121–	186	125	+61
Összesen	56	43	+13

Teajáratokat igénybevevők iskolai végzettség szerinti megoszlása (%) (1999)

Életkor	15–29		30–49		50–		Együtt	
Legmagasabb iskolai végzettség	Teajárat	KSH	Teajárat	KSH	Teajárat	KSH	Teajárat	KSH
8 általános alatt	0	3	4	2	9	19	5	8
8 általános	63	34	46	26	35	47	46	35
ipari	30	26	29	30	23	6	28	21
érettségi	7	30	19	29	25	18	19	25
felsőfokú	0	6	2	14	8	10	3	10
Összesen:	100	100	100	100	100	100	100	100

Forrás: A 15–74 éves népesség iskolai végzettsége korcsoportok szerint, 1996, KSH, Munkaerő-mérleg